

IDENTITETSHISTORIE

Rasmus Glenthøj:

Skilsmissen. Dansk og norsk identitet før og efter 1814.

523 s. (Syddansk Universitetsforlag 2012).

Interessen for dansk identitetshistorie – betegnet som sådan – går tilbage til begyndelsen af 1980'erne. Ældre forskningsbidrag, som omhandler enkeltpersoners opfattelse af det nationale eller den nationale tænkemåde i bredere forstand, findes i rigt mål i litteraturhistorier, videnskabshistorier, oversigtsværker og i biografier om Chr. Molbech, B.S. Ingemann, Rasmus Rask og ikke mindst N.F.S. Grundtvig – for nu blot at nævne nogle af de mest kendte. Hvad den sidstnævnte angår, er der vel intet aspekt af hans nationale tænkning, som ikke har været behandlet i artikler, bøger eller disputatser, nyere som ældre.

Traditionelt har man udpeget romantikkens opgør med oplysningstænkningen som det punkt, hvor den nationale tænkning begynder sit triumftog, som fuldføres i løbet af det 19. århundrede – nationalitetens århundrede, som Harald Høffding kaldte det i sin korte oversigt over dette århundredes ledende ideer fra 1920.¹ Det, der adskiller den ældre og den nyere forskning i det nationale, er identitetsbegrebet. I de ældre bidrag brugte man ikke begrebet identitet. I midtfirserne kan man måske også sige, at der var nogen forvirring med hensyn til, hvordan man skulle betegne fænomenet. I et af de tidligste bidrag til moderne identitetshistorie skrev Uffe Østergård om nationalmentalitet og nationalbevidsthed som et underforstået fællesskab mellem stridende politiske traditioner inden for en nationstat, hvad han også betegnede som *politisk kultur*.² Den første udgave af Østergårds artikel om danskheden og grundtvigianismen er fra 1984, et år der i det hele taget bød på flere vigtige bidrag til nationalismeforskningen, et tegn på moderne dansk nationalismeforskningens *take off*. Ole Feldbæk skrev en central artikel om statspatriotisme og fødelandskriterets gennembrud i 1770'erne,³ og

---

1 Harald Høffding: *Ledens Tanker i det Nittende Aarhundrede*, København: Gyldendal 1920 (Aage Friis (red.): *Det Nittende Aarhundrede skildret af nordiske videnskabsmænd*, bind 30), s. 101.

2 Uffe Østergård: 'Hvad er det `danske' ved Danmark?', *Den jyske Historiker* 29-30 (1984), s. 85-137; Uffe Østergård: 'Bønder og Danskere', i Vagn Wählin (red.): *Historien i Kulturhistorien*, Århus: Aarhus Universitetsforlag 1988, s. 317-371; Uffe Østergård: 'Findes der en "dansk" politisk kultur?' i A. Holmen og J. Norrmann Jørgensen (red.): *Enhedskultur – Helhedskultur*, København: Danmarks Lærerhøjskole 1989, s. 49-77; Uffe Østergård: 'Peasants and Danes – The Danish National Identity and Political Culture', *Comparative Studies in Society and History*, 34:1 (1992), s. 3-17.

3 Ole Feldbæk: 'Kærlighed til Fædrelandet', *Fortid og Nutid*, nr. 31 (1984), s. 270-288.

i *Dansk Litteraturhistorie* skrev Johan Fjord Jensen en glimrende analyse af den statspatriotiske tænkning.⁴

Efterhånden har identitetsbegrebet dog vundet hævd, som det fremgår af det eneste større danske samleværk om emnet: firebindsværket *Dansk Identitetshistorie* fra 1991-1992.⁵ Dette blev givetvis understøttet af samtidens enorme internationale interesse for national identitet.⁶ Imidlertid kan man vist godt tillade sig at hævde, at denne intense interesse for dansk national identitet i løbet af 1990'erne fadede noget ud, så forskningen efterfølgende mere er karakteriseret ved enkelte bidrag i ny og næ.⁷ Det i mine øje vigtigste bidrag er Ole Korsgaards *Kampen om folket*, der – som titlen antyder – anlægger et mere konfliktuelt perspektiv på identitetshistorien end f.eks. Østergårds.⁸ I den foreliggende sammenhæng er det også værd at nævne Ole Feldsbæks utrolig vellykkede bind af Danmark-Norges historie, som også indeholder en tolkning af identitetshistorien før 1814. Ifølge Feldbæk udgjorde de mange nationaliteter kimen til helstatens undergang i delte loyaliteter og nationale modsætninger. Nogle var så tidligt som 1735 ”begyndt at gøre sig tanker om, hvad det betød at være født i det samme land, tale det samme sprog og have en fælles fortid. Tanker som rummede en trussel mod den nationalt sammensatte stat.”⁹ Feldbæk tolker indfødsretten fra 1776

4 Johan Fjord Jensen m.fl.: *Dansk Litteraturhistorie 4. Patriotismens Tid 1746-1807*, København: Gyldendal 1984, s. 214ff.

5 Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie*, 4 bd., København: C.A. Reitzels Forlag 1991-1992. Se også Bernard Eric Jensen: 'Diskussion. Dansk Identitetshistorie', *Historisk Tidsskrift*, 92:2 (1992), s. 322-346.

6 Fx Uffe Østergård: *Hvad er en nationstat?* Arbejdsrapport 12 (Center for Kulturforskning, Aarhus Universitet 1988).

7 Af relevans i den foreliggende sammenhæng kan nævnes Bente Scavenius (red.): *Guldalderhistorier. 20 nærbilleder af perioden 1800-1850*, København: Gyldendal 1994; Henrik Horstbøll: 'Print-culture and the advent of nationalism. State-patriotism and the problem of nationality in the popular culture of the printing press during the period of "Vormärz" in Denmark', *History of European Ideas*, 16 (1993), s. 467-475; Bjarne Stoklund (red.): *Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale*, København: Museum Tusulanums Forlag 1999; Ove Korsgaard: *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år*, København: Gyldendal 1997; Tine Damsholt: *Fædrelandskærlighed og borgerdyd*, København: Museum Tusulanums Forlag 2000; Thomas Lyngby: *Den sentimentale patriotisme. Salget på reden og H.C. Knudsens patriotiske handlinger*, København: Museum Tusulanums Forlag 2001; Knud J.V. Jespersen: *A History of Denmark*, Houndmills: Palgrave Macmillan 2004; Pale Ove Christensen (red.): *Veje til danskheden. Bidrag til den moderne nationale selvforståelse*, København: C.A. Reizels Forlag 2005; Niels Kayser Nielsen: *Steder i Europa*, Århus: Aarhus Universitetsforlag 2005, s. 198-239, som præsenterer en spatial tolkning af dansk national identitet; Niels Kayser Nielsen: *Bonde, stat og hjem. Nordisk demokrati og nationalisme – fra pietismen til 2. verdenskrig*, Århus: Aarhus Universitetsforlag 2009.

8 Ove Korsgaard: *Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*, København: Gyldendal 2004.

9 Ole Feldbæk: 'Nærhed og adskillelse 1720-1814', *Danmark-Norge 1380-1814 bd. IV*, Oslo: Universitetsforlaget 1998, s. 160. Se også Dan Charly Christensen: 'Ole Feldbæk: Nærhed og adskillelse 1720-1814', *Historie*, nr. 2 (1999), 355-364.

som en begyndende betoning af værdien af det danske, men i en førnational form, der kunne begejstres og inddæmmes ved at blive ligestillet med holstenerne og holde udenstatslige tyskere og andre ikke-helstatsborgere ude. Selvom Feldbæk lægger hovedvægten i sin fremstilling på interne udviklingsdynamikker i helstaten selv, pointerer han de europæiske forudsætninger for udviklingen af dansk identitetsfølelse. Om tiden frem mod 1800 hedder det: "For den oldenborgske helstat var disse turbulente år en økonomisk blomstringsperiode uden sidestykke i dens lange historie. Men samtidig var det også en tid, hvor ny tvivl afløste gammel tro. Hvor enevælden blev reduceret til blot at være én blandt flere mulige stats- og styreformers. Og hvor begyndende nationale spændinger mellem statsdelene varslede, at helstaten ikke nødvendigvis ville være evigt."¹⁰

Skilsmissen af Rasmus Glenthøj skriver sig ind i dette felt. Bogen er en publicering af forfatterens ph.d.-afhandling fra 2010. Selvom der er foretaget ændringer og tilføjelser for at imødekomme den almindelige læser, bærer bogen meget præg af at være en ph.d.-afhandling. Den indledes således med den genrebestemte positionering af undersøgelsen i forhold til den bestående forskning, præsentation af undersøgelsens teoretiske antagelser, og de hypoteser, som undersøgelsen sigter på at undersøge.¹¹ Bogens overordnede undersøgelsesfelt er den danske og norske borgerlige elites patriotiske og nationale identifikationer i perioden 1807-1830, eller som det formuleres i bogens undertitel: "dansk og norsk national identitet". Her er tale om et digert værk, som bygger på et stort materiale.

Efter den teoretiske og historiografisk indledning begynder den historiske fremstilling med en oversigt over danske og norske identiteter fra vikingetiden og fremefter samt et oversigtskapitel over den politiske baggrund for perioden 1807-1830. Derudover består bogen af fem dele. Del 1, med titlen 'Samfundet', indeholder fire kapitler (6-9), som igen er underopdelt i en række underkapitler. Kapitel 6 handler om borgerbegrebet, patriotisme og fædrelandskærlighed, som omfatter borger- og undersåtbegrebernes forandring. Kapitel 7 omhandler forestillinger om forsvaret af fædrelandet i krig, mens kapitel 8 handler om patriotiske selskaber og kampen mod udenlandsk luksus. Kapitel 9 handler om synet på kongemagten og bærer titlen 'Kongemagt og folkesuverænitæt'. Del 2 handler om det flertydige fædrelandsbegreb og skabelsen af et nationalt landskab i kunsten. I del 3 fremstilles forestillinger om nation, nationalkarakter og danskere og nordmænd i Danmark og Norge, mens del 4 ser på nationale myter, den nationale kultur, sprogets betydning og brugen af nationale symboler. Del 5 analyserer forholdet mellem dansk og norsk og de fjendebilleder, de borgerlige forfattere betjente sig af, hhv. svenskerne og tyskerne.

---

10 Ole Feldbæk 'Nærhed og adskillelse', s. 176.

11 Jeg vil i det kommende se undersøgelsen fra et dansk perspektiv, fordi jeg ikke kender den norske forskning, og derfor ikke har forudsætninger for at forholde mig til den side af sagen.

Det er Glenthøjs fortjeneste at have samlet en stor mængde forskningsresultatet og på den baggrund levere en oversigt over en lang række temaer, som har interesseret forskningen. Når denne anmeldelse alligevel er ganske kritisk overfor bogen, handler det især om fire forhold. Det gælder for det første den måde, projektet positioneres på i forhold til den bestående forskning. De mest centrale forskningsbidrag lades ud af betragtning, mens projektet legitimerer én af sine centrale hypoteser ved hjælp af i denne sammenhæng marginale forskningsbidrag. For det andet er der væsentlige problemer i bogen, som kan tilskrives forskningsdesignet: Statspatriotisme, nationalpatriotisme og nationalisme påvises i enkelttekster og med enkelt-eksempler på en række områder inden for de mange temaer som tages op. Det bliver så op til læseren selv at stykke det samlede billede sammen, hvilket gør det svært at anslå udbredelsen af de tre fænomener. Glenthøj opfatter det overordnet sådan, at bevægelsen går fra de to første i retning af det sidste, eller rettere fra statspatriotisme over nationalpatriotisme til nationalisme. Men det er uhyre svært at anslå omfanget af de forskellige idestrømninger i perioden: Dominerer nationalpatriotismen på et tidspunkt og statspatriotismen på et andet? Har den nationale tænkning sat sit præg på borgerskabet som helhed ved periodens slutning i 1814 eller 1830? For det tredje synes Glenthøjs udviklingsopfattelse at besvare dette spørgsmål på forhånd, hvilket resulterer i, hvad man kunne kalde et argumentationsunderskud, som også indebærer en repræsentativitetsproblematik: Der sluttet oftest fra et eller to eksempler til borgerskabet som helhed og udviklingen generelt. Disse to temaer behandles afslutningsvis. Endelig opererer Glenthøj, med en problematisk konstruktion af den position inden for nationalismeforskningen, som betegnes modernistisk, som løber igennem hele bogen og derfor også gennem hele anmeldelsen.

HISTORIOGRAFIEN OG HYPOTESERNE

Det er ikke fair at sige, som forfatteren gør i sin indledning, at perioden 1800 til 1830 i national henseende stort set ikke er behandlet i den danske forskning, ligesom det ikke er korrekt, at perioden med hensyn til national tænkning er blevet set som en død periode. Den er, som det korrekt påpeges, blevet set som en *politisk* død periode – et synspunkt der godt kunne trænge til et kritisk forskningsbaseret eftersyn. Selvom Uffe Østergård og Vagn Wåhlin skubbede til den gamle tradition med at se politisering alene som et udtryk for en proces igangsat af stænderforordningen af 1831 og stænderforsamlingerne fra 1834 og frem ved at pege på en embryonisk politisk offentlighed i 1820'ernes anden halvdel,¹² er der med hensyn til politiseringsproces, udviklingen af en politisk offentlighed og ikke mindst en politisk opposition før 1820'ernes slutning afgjort en relevant undersøgelse at gennemføre. Selvom Glenthøj faktisk tager tilløb til en sådan (s. 153-156),

---

12 Vagn Wåhlin og Uffe Østergård: *Klasse, demokrati og organisation. Dokumenter* (manuskript, Aarhus Universitet 1975), som ligger til grund for fremstillingen i Steen Bo Frandsen: *Opdagelsen af Jylland*, Århus: Aarhus Universitetsforlag 1996, s. 44ff.

men opgiver det på grund af manglende forskning, skal det være ham undskyldt, for man kan vel godt sige, at dette ikke kan være hovedopgaven i denne bog.

Med hensyn til identitetshistorien kan man til gengæld ikke sige, at perioden ses som død og uden betydning. F.eks. har Lorenz Rerups bidrag til værket *Dansk Identitetshistorie* som sin centrale pointe, at der mellem 1800 og 1840 opstod en litterær nationalisme, som indeholdt alle de komponenter – sammenkædningen af sprog, historie og folk – som senere indgik i den politiske nationalisme, der kom til at dominere den oppositionelle borgerlige politiske elites tænkning efter 1840. Kun ét centralt element var fraværende i denne litterære nationalisme: Den var ikke politisk. Der blev netop ikke fremsat politiske krav om, at den danske stats grænse skulle følge den danske nations grænse på baggrund af den litterærtvidenskabelige påpegning af det danske folks sprogligt-historiske egenart – derfor betegnelsen *litterær*. Men bortset fra det var hele den tænkning på plads, som efter 1840 blev til det slagkraftige politiske program om Slesvigs forening med kongeriget Danmark i en fælles stat uden det tyske Holsten.¹³

Til gengæld blev en genforening med Norge aldrig en del af det nationale politiske projekt. Skandinavismen efter 1830 knyttede an til nationale forestillinger om den særlige nordiske folkeånd, men forestillingen om det skandinaviske fædreland – der jo altså også omfattede Sverige, som Norge blev tabt til i 1814 – begrundedes aldrig med et ønske om at få Norge tilbage. Den oprindelige nordiske nationalitet var den urnationalitet, som skulle give den danske styrke til at holde den tyske nationalitet stangen – åndeligt såvel som politisk. Dens ophav var ikke skilsmissen.

Når Glenthøj således skriver: "De forestillinger, der påvirkede den nationale og politiske udvikling i 1830'erne og 1840'erne, sprang imidlertid ikke som en anden Athene fuldt udvokset ud af hovederne på den nationalliberale ungdom med anordningerne om Stænderforsamlingerne i 1831" (s. 15), er det helt ukontroversielt, korrekt, velbeskrevet og veldokumenteret i forskningen. At se perioden som et vadested mellem patriotisme og national tænkning er gængs. Derimod er det en absurd påstand, at "danske historikere ud fra et mere eller mindre eksplisit modernistisk standpunkt har afvist, at der eksisterede en national tankegang i perioden" (s. 396). Jeg kan faktisk ikke umiddelbart komme i tanker om nogen, der skulle forfægte det synspunkt, som Glenthøj her – med lærd retorik – polemiserer imod. Bogens første hypotese, at perioden mellem 1807 og 1830 udgjorde en "formativ fase i udviklingen af dansk og norsk national identitet" – hvor *formativ fase* forbindes med at "mange af byggestenene til de to nationsbygninger" blev skabt – kan for Danmarks vedkommende ses som et faktum så veletableret som noget historisk faktum kan blive.

---

13 Lorenz Rerup: 'Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1800-1845', i Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie*, bd. 2, København: C.A. Reitzels Forlag 1992, s. 325-390.

Når det alligevel opstilles som en hypotese, hænger det sammen med et ønske om at fremstille bogens ærinde og resultater som nye og nybrydende, hvad de på få undtagelser nær ikke er. Det indtryk bekræftes af den selektive historiografiske gennemgang, der anfører eksempler, som synes at understøtte billedet af, at Glenthøj præsenterer en kvalitativt ny forståelse af tiden før 1830. Her forbigår han ganske enkelt de mest centrale og relevante forskningsbidrag, som jeg nævnte ovenfor,¹⁴ hvorved det bliver muligt at fremstille projektet som en kortlægning af "terra incognita" (s. 48). Påstanden om, at forskningen generelt ikke skulle have beskæftiget sig med perioden før 1830 som en overgangsfase mellem patriotiske og nationale tænkemåder, belægges således alene med undertegnedes ph.d.-afhandling, som omhandler nationaliseringen af den lærde skole i kongeriget Danmark og de humanistiske uddannelser ved universitetet i København i det 19. århundrede – foruden en henvisning til det forhold, at Inge Adriansen lader sit oversigtsværk over danske nationale symboler starte 1830. Som støtteargument klandres Juliane Engelhardt for at overse muligheden for, at perioden skulle være en overgangsfase mellem patriotisme og national tænkning. Det forekommer unægteligt underligt, når samme Engelhardt senere bruges som belæg for at tiden havde denne karakter af overgangsfase: "Begrebet fædrelandskærlighed, der allerede blev anvendt flittigt i 1807 i begge rigerne, blev i Danmark efterhånden langsomt erstattet af nationalfølelse og lignende begreber", siges det side 104 med henvisning til Engelhardts forskning.

Der, hvor Glenthøj opstiller en reelt ny forskningshypotese med mulighed for at give nye og væsentlige forskningsresultater, er derfor ikke i den generelle beskrivelse af patriotismens og den nationale tænkningens historie, men derimod en anden hovedtese: at de byggesten, som senere blev inddraget i nationale identifikationsprocesser, blev "formet i et aktivt samspil og modspil mellem de tæt forbundne borgerlige eliter og offentligheden i Danmark og Norge" (s. 17). Tesen om, at den tidlige nationale tænkning i Danmark var grundlæggende præget af tabet af Norge i 1814, er mig bekendt hverken undersøgt eller dokumenteret før. Spørgsmålet om, hvorvidt det lykkes Glenthøj at dokumentere, at den borgerlige danske identitetsdiskurs blev formet i et aktivt sam- og modspil med den norske, vender jeg tilbage til senere.

TEORI, TEORIBRUG, ANALYTISKE BEGREBER

Glenthøj giver indledningsvis en introduktion til nationalismeteoriernes brede og brogede felt. Han tilslutter sig på den baggrund A.D. Smiths teori om national identitet som en modernisering af allerede tilstedeværende etniske identiteter. Smiths teori synes at have en del medvind blandt historikere herhjemme, og

---

¹⁴ Rerups bidrag behandles ikke i den historiografiske gennemgang, og det konstateres blot s. 229, at Rerup havde ret i sin fremstilling af den litterære nationalisme 1800-1840. Heller ikke Ole Feldbæks forskning i dansk national identitet før 1800 diskuteres.

Glenthøj redegør fint for det, han ser som dens fortrin frem for modernistiske teorier, idet han vælger snarere at se Smiths teori som en komplettering af modernistiske teori end som en modsætning til den. Pointen er, at der sker en modernisering af ældre etniske identiteter fra slutningen af 1700-tallet, men at denne modernisering har forudsætninger i tiden før. ”De konstruktioner, som man skabte, anvendte en mental mørtel fra de foregående århundreder” (s. 24). Pointen er således, at der er kontinuiteter, som den modernistisk inspirerede forskning hidtil har overset, men som Smiths teori åbner blikket for.

Om det er korrekt at tale om mental mørtel er diskutabelt. Det kan diskuteres, om nationsbygning handler om at modernisere en *etnie*, som allerede eksisterer, når nationaliseringsprocessen for de lavere samfundsgrupper faktisk synes at tilføre noget nyt og andet end den gamle ordens lokaliserede verdensbillede. Glenthøj har selv tidligere undersøgt almuens nationale tænkning i 1800-tallets begyndelse og har her kunnet konstatere, at der ikke fandtes national identifikation, men kongetroskab og regionale og lokale identifikationer og kombinationer af disse (s. 10 note 1). Det er det samme resultat, andre historiske undersøgelser er nået frem til. Der er dog ingen tvivl om, at de diskursproducerende eliter efter 1801 og især fra omkring 1830 moderniserede – nationaliserede – tolkningen af forholdet mellem individ, folk og stat ved at omfortolke allerede tilstedeværende kulturelle ressourcer fra myter og symboler til Danmarks historie, så de blev tillagt en ny og national betydning og identifikationsmulighed. Som bl.a. Quentin Skinner har gjort opmærksom på, må enhver legitimering af noget nyt betjene sig af de sproglige ressourcer, som er til rådighed. Det kan næppe være anderledes. Man kunne måske også spørge sig selv, hvor de mænd, som kom til at præge kultur og politik efter 1830, ellers skulle have fået deres nationale verdensanskuelse fra. Hvad de fleste traditionelt har gjort, er at forbinde national tænkning med romantikken, og romantikken tager som bekendt ifølge overleveringen sin danske begyndelse i 1802 med tråde bagud. Den nationale tænkningens begyndelse er ikke lagt i forskningen, hvor Glenthøj påstår den er: i 1830.

I stedet for at gå på udkig efter det nye romantiske vokabular om folkeånd og sprog og dets inkorporering i den tilstedeværende patriotiske diskurs (på forskellig vis af forskellige diskursproducenter), bruger Glenthøj Smith til at definere de kendetegn på national tænkning, han vil efterspore. Der findes ifølge Smith en national keredoktrin, som består af forestillinger om, at menneskeheden er inddelt i nationer med hver sin karakter, historie og skæbne; den eneste kilde til politisk magt er nationen; loyalitet mod nationen er primær; frihed forudsætter, at man tilhører en nation; og krav om national autonomi og nationer er forudsætningen for fred og retfærdighed på globalt plan. Hertil tilføjes en række nøgletemaer i form af enhed, identitet, autenticitet, et hjemland og kontinuitet (s. 30). Det er tilstedeværelsen af keredoktrinens elementer, som bliver metoden til at kategorisere, om en tænkning er national eller ej.

At der er en kernedoktrin betyder øjensynligt ikke, at man skal forvente konsensus om doktrinen som helhed eller delelementerne. En nation er en kampplads, konstateres det med John Hutchinson, efter min opfattelse med rette. Nationen bør ikke ses som en homogen og harmonisk enhed, men som en konfliktzone, hvor forskellige grupper kæmper om fortolkningen af nationen, dens historie og retten til at definere nationale begreber. Men underminerer det ikke brugen af begrebet *national identitet*, som bruges flittigt bogen igennem? Mig forekommer det, at begrebet om national identitet implicerer en homogenitet, som må blive problematisk, når man eksplicit afviser, at der er tale om homogenitet og understreger det modsætningsfyldte og kampen som det karakteristiske for nationen. At tale om dansk identitet, som det sker allerede i bogens undertitel, og at tilkende folket eller borgerskabet følelser af skam og ydmygelse på samme måde som enkeltindivider, implicerer jo noget andet end det, forfatteren intenderer ved at tale om modsætninger og konflikt. Jeg vil foreslå, at man løser problemet ved at tale om identifikation og identifikationer, men hvor langt det rækker, ved jeg ikke. Der synes ikke dog at være en spænding mellem nationen som kampzone og national identitet i entalsformen – en spænding der også præger Glenthøjs bog, idet hans bestemmelse af nationen på det teoretiske plan konsistent fastholder nationale identiteters forankring i grupper og bevægelser, mens begrebsbrugen i den empiriske del præges af begreberne folket og national identitet.

Det sidste teoretiske element, som bliver meget vigtigt i den efterfølgende analyse, er tjekken Miroslav Hrochs faseteori. Den bruges ikke til at forklare udviklingen, men som et kategoriseringsværktøj, der gør det muligt at anskueliggøre udviklingen og hvilken fase, den befinder sig i på et givet tidspunkt. Ifølge Hroch gennemløber den nationale udvikling tre faser. Den første fase tager sin begyndelse i den sene oplysningstid. Den tager form af en national vækkelse, som kommer til udtryk ved, at en gruppe personer – almindeligvis intellektuelle og akademikere – begynder at udforske det nationale sprog, den nationale kultur og den nationale historie. I denne fase forsøger man ikke at gennemføre egentlig agitation; formidlingen af den nationale opdagelser sker i afgrænsede kredse uden nogen organisatorisk basis. Anden fase karakteriseres af aktiv national agitation. Her politiseres det nationale og gøres til genstand for udadventt agitation foretaget af grupper, som ser det som deres særlige opgave at sprede bevidsthed om det nationale i befolkningen som helhed. Tredje fase, som ikke er relevant i denne sammenhæng, kunne man kalde nationaliseringen af masserne, spredning af national verdensanskuelse til samfundets brede lag.¹⁵ Dette er indbegrebet af en modernistisk beskrivelse af nationsbygningsprocessen i det lange 19. århundrede, og en udviklingsforståelse som deles af en anden central modernist som

---

15 Miroslav Hroch: *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press 1985, s. 22f.

Eric Hobsbawm.¹⁶ I Glenthøjs udlægning bliver det til, at Hroch og – endnu mere udpræget – Hobsbawm som modernister afviser, at man kan tale om nationalisme, før den er blevet politisk, hvilket vil sige efter 1830, og for en radikal modernist som Hobsbawm (i Glenthøjs version) først efter 1870, hvor man kan tale om massenationalisme (s. 393). Jeg synes denne udlægning af modernisternes synspunkt er svær at forstå i lyset af, at national tænkning indgår i alle de faser, som Hroch opstiller; Hobsbawm supplerer den oven i købet med en fase, som går forud for den første fase hos Hroch, og som han betegner som proto-national.

Her er det vigtige for Glenthøj, at udviklingen 1807-1830 kan placeres i fase b og ikke i fase a, som det traditionelt har været tilfældet, idet fase b ses som den formative – og dermed den afgørende – fase. Derfor udvides fase b, så den ikke karakteriseres ved organiseret agitation for at sprede det nationale budskab, til også at omfatte intentioner eller ønsker om at gennemføre en sådan national agitation (s. 200, 216, 245). Igen er argumentet lidt som med Athene ovenfor – at ideerne ikke sprang som en anden Athene fuldt udvokset ud af hovederne på den nationalliberale ungdom – her i et Grundtvig-eksempel: ”Som det fremgår, opstod Grundtvigs tanker i 1831 ikke ud af ingenting, men kan spores tilbage til den foregående periode, der kan anskues som en formativ fase” (s. 229). Og sådan går det hele op, selvom det så nødvendiggør, at den sene del af den formative fase b adskiller sig fra den tidlige fase præget af intentioner og tale om vækkelse, idet der i den sene del faktisk sker en organiseret national vækkelse gennem talrige foreninger fra omkring 1830 og f.eks. den første højskole i 1844. Jeg har svært ved at se, hvad det er, vi bliver klogere på med denne revision af Hroch og Hobsbawm, hvis faser ellers synes at passe temmelig godt på den danske udvikling fra opdagelsen af folket i den litterære nationalisme 1800-1840, og den politiske nationalisme efter 1840 og udviklingen af massenationalisme efter 1870.

Det måske vigtigste analytiske begreb er dog ikke hentet fra Smith, Hutchinson eller Hroch, men fra Odd Arvid Storsveen, nemlig nationalpatriotisme. Nationalpatriotismen fokuserer ifølge Storsveen på nationens behov og historie og lægger vægten på, hvad der gennem følelser og natur forbinder nationalpatrioten til nationen. Patriotismen vægter på sin side kongetroskaben og statsloyaliteten. Det virker produktivt og oplysende at holde sig denne skelnen for øje. Derfor er det ærgerligt, at nationalpatriotismen ikke undersøges systematisk, men kun bruges som kategorisering af enkelte tekster og forfattere, som behandles i forbindelse med bogens mange temaer og undertemaer.

DEN EMPIRISKE UNDERSØGELSE

Man skulle måske forvente, at klare hypoteser førte til en systematisk og problemstyret undersøgelse. Det er kun i begrænset omfang tilfældet. Generelt er fremstil-

---

16 Eric Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1789. Programme, myth, reality*, Cambridge: Cambridge University Press 1993, s. 12.

lingen kompilatorisk og encyklopædisk snarere end analytisk, bredde er prioriteret over dybde. Der er vigtige undtagelser fra denne karakteristik, f.eks. kapitel 16 om sprog og nationalitet og den sidste del om fællesskaber og modidentiteter, som kommer dybere ned i sagsforholdet og det samtidige materiale. Men mit generelle indtryk er, at det har handlet om at inddrage så meget litteratur og så mange emner som muligt, hvilket giver fremstillingen en noget forhastet og overfladisk karakter. Det ene emne efter det andet præsenteres og synes mere at afspejle den bestående forsknings spørgehorisont end en systematisk undersøgelse af de teser, som forfatteren har sat på forskningsdagsordenen. Det vil derfor føre for vidt at forsøge at referere bogens utallige temaer. Jeg vil i stedet nøjes med et eksempel på argumentationsformen og dens empiriske understøttelse og samtidig forsøge at yde undersøgelsen af tesaerne og nye opdagelser særlig opmærksomhed.

Den tilbagevendende argumentationsform er som følger: Der gives ét til to eksempler på en given anskuelse, og det hævdes, at disse ikke var undtagelser eller noget, ophavsmændene stod alene med; derefter følger endnu et eksempel, hvilket danner grundlag for konklusionen: at det viser en klar, generel national udvikling i borgerskabet: "Engelstoft og Høegh-Guldberg var ikke undtagelser. Tværtimod voksede den del af borgerskabet, der forstod fædrelandet i forlængelse af objektive kriterier for nationale og centrale elementer i nationsdefinitionen, herunder historie, kultur, sprog og etnicitet, og som individet var uløseligt forbundet til." At de to eksempler afspejler en generel tendens understøttes med et citat fra ugeskriftet *Fædrelandsvennen* fra 1827 (s. 187).

Denne argumentationsform gør det muligt at honorere forskningsdesignets målsætning om emnemæssig bredde, men på bekostning af kritiske repræsentativitetsovervejelser. I og med at der er så mange emner, som behandles så kortfattet, er det meget vanskeligt at danne sig et overblik over de forskellige idestrømningers udbredelse i borgerskabet på et givet tidspunkt. Det er også svært at bedømme, om de valgte eksempler er repræsentative for borgerskabet som helhed. Det problem bliver ikke mindre af, at det er den velkendte garde af nationalt inspirerede tænkere som Laurits Engelstoft, Grundtvig, Chr. Molbech, B.S. Ingemann, Rasmus Rask med flere, der også her må trække læsset som eksponenter for den nationale verdensanskuelse. Behandlingen af "Forestillinger om danskeren" bygger f.eks. udelukkende på Grundtvigs tekster (s. 233f). Det er begrænset, hvad her trækkes ind af nyt kildemateriale, som kunne give mere substans til de ret håndfaste konklusioner om, at der er tale om generelle udviklinger, der tydeligt og klart peger i national retning. Det gør de pudsigt nok alle sammen.

Et andet karakteristikon ved bogen er fraværet af tekstanalyse. Igen er der undtagelser, men det synes karakteristisk, at læseren oftest får at vide, hvad en tekst betyder, uden at det vises i den tekst, der bygges på:

I slutningen af 1820'erne finder man udgivelsen af en velmodtaget fædrelandskatekismus for soldater og en debat i forbindelse med konfirmationsforberedelsen med

en undervisning i de grundlæggende nationale principper gennem fædrelandshistorie, fædrelandssange og militær gymnastik i Engelstofts ånd. Både debatten og katekismen viser, at dele af det danske borgerskab ønskede at sprede forestillingen om et nationalt fællesskab til resten af befolkningen (Hrochs fase B), der ud over kongetroskab og kristendom byggede på fødsel, afstamning, territorium, hjemland, sindelag, kultur, historie og et dansk sprog, som statens tysktalende befolkning eksplicit blev udelukket fra. Dette forestillede fællesskab var forbundet med en national enhed, mens man eksplicit tog afstand fra sociale og regionale skel, og det byggede på idéer om nationalitet, solidaritet og selvopofrelse. Med andre ord ser man her næsten alle de vitale elementer i forestillingen om en nation og en national identitet, og dermed tegner der sig også på dette punkt et billede af en udvikling i perioden bort fra statspatriotisme og i retning af nationalisme (s. 285).

Man ser det ikke, men får at vide, at det er sådan, og at det passer ind i den forhåndsteori, som Glenthøj arbejder med. Og der er jo rigtig meget på spil her. At man skulle tage afstand fra sociale skel er dybt interessant og nærmest revolutionært i en soldaterkatekismus beregnet for de bønderkarle, der, som den eneste gruppe i samfundet, skulle springe soldat. Lige over citatet afvikles almueskolen på en halv sides penge. Her får læseren at vide, at der fandtes elementer af national opdragelse i skolereformen fra 1814, og at skoleundervisningen langsomt begyndte at lægge vægt på sprog, historie, geografi og tilknytning til fædrelandet. Igen ekspliciteres det ikke, hvori de nationale elementer bestod i 1814-skoleloven, eller hvordan og hvornår sprog og fædreland bliver undervisningens omdrejningspunkt. Blot konstateres det, at det var tilfældet, og at også dét viser den nationale udviklingens sejrsgang før 1830. Med hensyn til selve 1814-reformen kunne det ellers have været interessant at få de nationale elementer i reformen lagt frem, fordi den traditionelt er blevet anskuet som altoverskyggende religiøs; med hensyn til påpegningen af undervisningens nationalisering er pointen ny for perioden før 1830 og kunne derfor godt fortjene eksplicit kildebelæg.

Med hensyn til tesen om, at begreber om dansk identitet formes i et modspil og medspil i forhold til den tilsvarende norske proces, er det egentlig ret svært at sige, om den er sandsynliggjort eller ej. I de fleste kapitler og afsnit behandles de to cases parallelt. Der foretages ikke nogen systematisk analyse af kommunikationskanaler eller direkte udveksling mellem de norske og danske borgerlige debattører. Forbindelseskanaler eller intertekstuelle referencer, som kunne underbygge ideen om sam- og modspil mellem dansk og norsk borgerlig offentlighed, undersøges heller ikke. Undersøgt bliver danskernes forhold til Norge, og her vises det, at der i årene efter adskillelsen var mange røster fremme, som talte for fortsatte kulturelle forbindelser og fremsatte forhåbninger om en fremtidig genforening. Dette synspunkt blev dog efterhånden forladt og vendt til et had: "[A]fgørende faktorer, der var med til at skubbe det danske borgerskab bort fra nordmændene [var] vrede og fornægtelse. Adskillelsen var en ydmygelse af Dan-

mark og den borgerlige elites selvforståelse, der kun blev gjort værre af det norske opgør med den fælles fortid, den fælles kultur og sprog" (s.356). Det danske borgerskab havde følelserne uden på tøjet i disse år. Den borgerlige elite vendte sig fra nordiskhed til en separat danskhed og en venden blikket mod syd. Spirerne til den danske nationale bevægelse i Nordslesvig findes netop i årene efter "tabet af Norge" med udgivelsen af pastor Knud Aagaards *Beskrivelse af Tørring Lehn* (1815). Selvom der ikke var nogen, der lagde mærke til Aagaards værk i hertugdømmerne, og "[s]elvom Aagaards sprogsyn ikke var lige så nationalt som Engelstofts eller Molbechs, var det første gang, at denne tankegang konsekvent var blevet anvendt på Slesvig i en afhandling, hvilket umiddelbart peger i retning af en national udvikling i perioden" (s. 377). På mig virker denne argumentation ikke overbevisende, men snarere som et tegn på, at en håndfast, forudindtaget opfattelse af udviklingens retning også her har et overtag i tolkningen.

Et sidste problematisk element i den empiriske del af bogen, som delvis er berørt i forbindelse med teorikommentarerne ovenfor, er Glenthøjs konstruktion af det modernistiske synspunkt. I den empiriske del finder man, som i teoriafsnittet, en tilbagevendende, men altid uspecificeret polemik mod modernisterne. Der henvises aldrig til en forfatter eller en bog, hvori man kan finde det synspunkt eller den tolkning, der polemiseres imod. Der henvises bare til 'modernisterne', som mener det ene eller det andet. Sådan kan man efter min mening ikke føre en saglig forskningsdiskussion. At der ikke var national tænkning før 1830, bygger alene på Glenthøjs konstruktion af, hvad modernisterne per definition står for, men har ikke bund i den forskning, den polemiserer imod. Der polemiseres mod et standpunkt, ingen indtager. Det er efter min mening fagligt problematisk selv at konstruere synspunkter, som ingen har, og som man så kan høste fortjenesten af at tilbagevise.

Bogens ambition om at give en samlet analyse af den formative borgerlige fase i dansk identitetshistorie indløses for mig at se på en uheldig måde, som i høj grad skyldes forskningsdesignet, der har modarbejdet en systematisk undersøgelse af statspatriotisme, nationalpatriotisme og nationalisme i perioden. Men der givet et begrebsapparat og en række enkeltanalyser og tematiske oversigter, som vil kunne bidrage til at indløse en sådan ambition. Tesen om, at borgerskabets identifikationsarbejde foregik i med- og modspil med det norske borgerskab er interessant og ny; den er nu sat på forskningsdagsordenen, og der er givet bidrag til dens sandsynliggørelse. Bogen har også en række positive sider, hvis nogen efter endt læsning af denne anmeldelse skulle være kommet i den tro, at det ikke var tilfældet.

CLAUS MØLLER JØRGENSEN

LEKTOR, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND,

AARHUS UNIVERSITET